

Úvod

Prof. František Kalousek konstatoval již v roce 1971 v úvodu první monografické publikace o Pohansku u Břeclavi, že jde o lokalitu řadící se k nejvýznamnějším raně středověkým památkám nejenom u nás, ale ve slovanském světě vůbec. Na jeho tvrzení není ani dnes nutno nic měnit. Lze pouze doplnit, že se jedná i o jednu z nejlépe a nejkomplexněji zpracovaných a publikovaných lokalit z daného období ve střeoevropském regionu. Kromě početných studií a vědeckých článků je to především díky řadě monografických prací, zahájené již zmiňovaným svazkem Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Archeologické prameny z pohřebiště (Kalousek 1971). Řadu tvoří dále obdivuhodná a dosud nepřekonaná práce Bořivoje Dostála o velkomoravském velmožském dvorci – Břeclav-Pohansko IV (Dostál 1975), studie o časně slovanském osídlení lokality – Břeclav-Pohansko III (Dostál 1985) a poslední kniha z pera Jany Vignatiové o osídlení jižního předhradí – Břeclav-Pohansko II (Vignatiová 1992).

Během dlouhého období od roku 1958, kdy byly na Pohansku zahájeny archeologické odkryvy, zde nebylo nikdy přerušeno systematické vědecké bádání a zpracování exploatovaného archeologického materiálu. Přesto je část prozkoumaných ploch stále nevyhodnocena a nepublikována. Až dosud se to týkalo i druhého nejrozsáhlejšího archeologického odkryvu na Pohansku – výzkumu v poloze označované jako Lesní školka. Tento výzkum, který probíhal převážně pod vedením prof. Bořivoje Dostála s přerušeními v letech 1961–1990, přinesl zásadní soubor informací o ekonomicko-sociální struktuře významných raně středověkých center, ke kterým Pohansko v rámci Moravy 9. století bezesporu patřilo. Již podle předběžných analýz je zřejmé, že zde byl prozkoumán výřez z areálu, jehož obyvatelé zabezpečovali službu a specializovanou výrobu pro příslušníky vyšší společenské vrstvy tehdejší společnosti. Význam učiněných objevů je možné srovnat s výsledky z výzkumů na špičkových lokalitách jakými je např. Haithabu či Tilleda (Dostál 1993a; 1993b; Macháček 2001b).

Bohužel předčasný a nečekáný odchod Bořivoje Dostála v roce 1994 zabránil tomu, aby komplexní publikaci výzkumu přinesl člověk nejpovolanější. Smutná událost tak způsobila i podstatné zpoždění při zveřejňování objevů z Lesní školky. Dokončení započatého díla se proto v roce 1995 ujal autor této práce. Vzhledem k velikosti celého úkolu však nebylo možné předložit vyhodnocení celého výzkumu najednou. Jeho zpracování je proto realizováno v několika etapách. Výsledkem první fáze byla studie o nejpočetnější kategorii artefaktů, a to keramice (Macháček 2001a). Výstup druhé fáze, publikace kompletní pramenné báze, je předložen v této monografii. Archeologicko-historické zhodnocení sídlištního areálu v Lesní školce bude následovat v nejbližší budoucnosti.

Se zahájením nové etapy zpracování archeologických výzkumů z Pohanska došlo i k inovaci metodiky celé vědecké práce. V masivním měřítku začaly být využívány moderní informační technologie, které přinášejí nejenom nové možnosti ve vyhodnocování vědeckých dat, ale i zásadní změny v jejich publikování. Je to nesmírně důležitý pokrok v okamžiku, kdy se možnosti tradičních postupů při zveřejňování informací z rozsáhlých archeologických výzkumů již vyčerpaly a není možné je dále rozvíjet. Na tento problém upozornila např. Jana Vignatiová ve své monografii o výzkumech jižního předhradí na Pohansku, kde uvádí, že „... velmi početný nálezový soubor pramenného materiálu nedovoluje, aby vyhodnocení všech poznatků ... bylo předloženo v úplnosti, v rámci jedné publikace ... analýza a zpracování ... si vyžádala nejvyšší míru zestručnění ...“ (Vignatiová 1992, 7). I přes tyto problémy jsou archeologové povinni poskytnout společnosti, která do jejich bádání investuje nemalé částky, včasný a pokud možno co nejúplnější souhrn informací o výsledcích jejich výzkumů, tak jak to po nás požaduje např. maltská „Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy“ (článek 7 a 8) či jak po tom volají zástupci jiných vědních oborů (např. Třeštík 2001, 8–9). Zveřejňování „velikých kvant materiálu“, získaného jak staršími výzkumy, tak i např. soudobými výzkumy záchranného charakteru, je však nemalým metodickým oříškem. V této práci, jejímž cílem je zpřístupnit široké veřejnosti v komplexní podobě archeologické prameny z výzkumu v Lesní školce na Pohansku, byl učiněn pokus vyřešit tento složitý úkol s pomocí výpočetní techniky a moderních informačních technologií. Odborná veřejnost snad nebude práci chápat jen jako pouhý katalog, ale i jako dílo metodologické povahy, které na konkrétním příkladě naznačuje nový směr zpracování archeologických pramenů odpovídající 21. století.

Jádrem celé aplikace je technologie pracující na bázi geografických informačních systémů (GIS). Při nasazení GIS jsme vycházeli z definice uváděné Konečným a Raisem (1985), kteří geografický informační systém chápou jako „...systém lidí a technických a organizačních prostředků, který provádí sběr, přenos, uložení a zpracování údajů za účelem tvorby informací vhodných pro další využití v geografickém výzkumu a jeho praktických aplikacích“. Pod vedením autora předložené práce byl v duchu této definice sestaven tým pracovníků, díky jejichž úsilí byl celý projekt v letech 1995–2002 realizován. Na počátku celého projektu stál spolu s Jiřím Macháčkem také Ing. Michal Kučera, který je „duchovním otcem“ aplikace GIS a který v rámci své vědecké práce na Fakultě stavební VUT v Brně definoval základní struktury použitého geografického informačního systému (Kučera – Macháček 1997). Digitalizace ohromného množství dat by nebyla možná bez aktivní účasti studentů Ústavu archeologie a muzeologie FF MU, kteří byli do projektu cíleně zapojeni v rámci přípravy na své budoucí povolání. Jedná se především o tyto bývalé i současné studenty Masarykovy univerzity: Z. Baarová, A. Danielisová, P. Dresler, P. Fojtík, M. Golec, S. Krásná, T. Krásnokutská, E. Mezenská, G. Sacherová, J. Strělková, R. Švecová, Š. Ungerma, B. Veselá, P. Vlasatíková, a další. Na vzniku publikace se významně zasloužili i techničtí pracovníci Filozofické fakulty MU, kteří prováděli dokumentační a organizační práce již dříve,

jak při vlastních terénních odkryvech, tak i v rámci postexkavačního zpracování. Jde jmenovitě o L. Davidka, E. Hepnera, M. Nešporovou, A. Šika, J. Špačka, L. Švestkovou ad. Zvláštní uznání patří především P. Čápovi, který svými hlubokými odbornými znalostmi o Pohansku podstatným způsobem pomohl k realizaci celé práce. Nelze opomenout ani odborníky z jiných oborů, kteří se zpracování nálezů účastnili v rámci interdisciplinární spolupráce. Díky patří E. Drozdové, H. Gilíkové, L. Horáčkové, Z. Kratochvílovi, V. Páralovi, A. Přichystalovi, G. Sacherové. Využití moderních technologií při zpracování archeologického výzkumu v Lesní školce bylo umožněno i speciální akademickou licenční politikou firmy Intergraph Corporation. Konečná fáze publikování digitálních dat s pomocí technologie GAP byla realizována ve firmě VARS Brno a.s., za což si zaslouží uznání především vedoucí podpory A. Dvořák a ředitel firmy T. Miniberger.

Zvláštní dík patří prof. Z. Měřínskému, vedoucímu Ústavu archeologie a muzeologie FF MU, který vzniku publikace napomáhal jak odborně, tak i organizačně.

Práce mohla být publikována díky grantovému projektu Grantové agentury ČR s názvem Ekonomicko-sociální struktura raně středověkého centra a jeho zázemí (reg. č. 404/99/D069, řešitel: Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.) a výzkumnému záměru Masarykovy univerzity v Brně s názvem Centrum archeologických výzkumů sociálních struktur pravěku až vrcholného středověku (reg. č. MSM 142100001, hlavní řešitel: prof. PhDr. Zdeněk Měřínský, CSc.).

Práci věnuji památce Bořivoje Dostála, významného českého archeologa a vedoucího výzkumů v Lesní školce na Pohansku u Břeclavi.

V Brně dne 12. 4. 2002

Jiří Macháček